

WSKAZÓWKI DLA NAUCZYCIELI

MODUŁ 7 - UMIEJĘTNOŚĆ KORZYSTANIA Z MEDIÓW

Moduł przygotowany przez Parlament Europejski

Wszyscy jesteśmy odbiorcami przekazów, które starają się wpłynąć na nas w celach komercyjnych lub politycznych. Czasami chodzi tylko o przyciągnięcie naszej uwagi. Niektórzy uczniowie są już być może świadomi tego zjawiska, dla innych może to być nowość. W klasie mogą być też uczniowie, którzy polegają na źródłach dezinformacji w celu uzyskania wiedzy na pewne tematy lub po prostu wierzą w niektóre elementy dezinformacji. Weryfikacja faktów jest najpotężniejszym dostępnym nam narzędziem, dzięki któremu możemy zorientować się, co jest prawdą; jest ona jednak bardzo czasochłonna, co uniemożliwia sprawdzenie wszystkich wiadomości. Problem w tym, aby umieć rozpoznawać podejrzane elementy.

Celem lekcji jest wykształcenie umiejętności rozpoznawania potencjalnie zmanipulowanych treści, a także zachęcenie do dyskusji na temat tego, jak nie dać się zmanipulować. W toku lekcji uczniowie uświadomią sobie własne słabe punkty w oparciu o to, jak „konsumują” wiadomości i jak wyrażają swoje własne opinie.

Lekcja jest połączeniem zajęć grupowych i prezentacji. Zawiera również propozycje gier na ten temat, zalecaną dalszą lekturę oraz listę europejskich organizacji weryfikujących fakty.

METODOLOGIA	CZAS TRWANIA	MATERIAŁY
Wstępna prezentacja i gra	15 minut	- Smartfon dla każdej grupy
Ćwiczenia grupowe i dyskusja	30 minut	- Komputer, projektor i tablica
Prezentacja końcowa	10 minut	- Komputer, projektor i tablica

CELE I UMIEJĘTNOŚCI

POSTAWA

- Uczniowie potrafią identyfikować elementy wskazujące na zmanipulowane treści
- Uczniowie uświadamiają sobie, że - podobnie jak wszyscy inni - mogą być poddawani manipulacji

WIEDZA

- Uczniowie poznają definicję dezinformacji i główne przyczyny tego zjawiska
- Uczniowie poznają niektóre techniki weryfikacji faktów
- Uczniowie poznają kilka konkretnych przykładów działań UE przeciwko dezinformacji

KROK PO KROKU

1. PREZENTACJA NA OTWARCIE I GRA

PRZYGOTOWANIE

Nauczyciel dzieli uczniów siedzących w klasie na małe grupy. Nauczyciel rozpoczyna lekcję od pokazania dwóch zdjęć fałszywych informacji (pierwszy zestaw slajdów).

PRZEBIEG

- Uczniowie muszą powiedzieć, czy uważają, że wiadomość jest prawdziwa, czy też niewiarygodna, oraz uzasadnić odpowiedź. Gdy każda grupa wyrazi swoje zdanie, nauczyciel podaje rozwiązanie. Następnie odbywa się dyskusja z uczniami na temat różnych źródeł wiadomości. Uczniowie są proszeni o wymienienie źródeł, z których korzystają (lub – w przypadku młodszych uczniów – o których słyszeli), gdy szukają informacji o tym, co dzieje się w społeczeństwie i na świecie. Wśród odpowiedzi można wymienić: gazety i czasopisma, telewizję, radio, media internetowe, blogi, podcasty, media społecznościowe, kolegów itp.
- Wypisz na tablicy źródła informacji najczęściej wykorzystywane przez uczniów. Poproś uczniów, aby zastanowili się, dlaczego dane źródło jest dla nich wiarygodne lub nie. Czy łatwo je znaleźć? Czy można mu zaufać? Czy wiadomo, kto jest autorem relacji? Zapytaj też, dlaczego korzystają z tych źródeł i jakie są ich zalety i wady.
- Nawiązując do zdjęć pokazanych na początku prezentacji, zapytaj uczniów, czy ostatnio natknęli się na jakieś dziwne informacje. Jak? Skąd one pochodziły? Z jakiego źródła? Dlaczego zostały opublikowane? Przez kogo?

Jeśli któryś z uczniów będzie pamiętał szczegóły podejrzanej informacji, to świetnie. Jednak wielu uczniów będzie miało trudności z przypomnieniem sobie, gdzie ją widzieli lub kto ją napisał. Łatwiej zapamiętać wiadomość niż jej kontekst. Jeśli uczniowie nie przypominają sobie żadnych dziwnych informacji, będą mogli poszukać ich w dalszej części ćwiczenia.

TREŚĆ: OPISY SLAJDÓW

1. Dasz się zmylić czy nie?

Ta prezentacja została przygotowana jako wprowadzenie do tematu dezinformacji, dotyczącej zwłaszcza Unii Europejskiej, a co za tym idzie, instytucji unijnych, w tym Parlamentu. Ma ona udzielić wskazówek, jak nie dać się nabrać na sztuczki osób o złych zamiarach.

2. Na przełamanie lodów: wiarygodne czy nie?

Zaczynamy od łatwego przykładu, na który pewnie nikt nie da się nabrać, a który rozśmieszy uczniów. Najlepiej gdyby uczniowie nie tylko stwierdzili, że historia o UFO nie jest wiarygodna, lecz potrafili też skomentować zdjęcia i tytuły. Można tu bowiem zaobserwować szereg zabiegów typowych dla nieprawdziwych informacji: przerobione zdjęcia, słowa pisane wielkimi literami, mocny lub przesadny język. Źródłem informacji jest zwolennik teorii spiskowych.

3. Wiarygodne czy nie?

Niewiarygodne: tutaj sztuczka polega na sprawdzeniu źródeł i tego, czy w rzeczywistości istnieją niezbite dowody lub potwierdzone badania na poparcie tych doniesień (w tym przypadku nie istnieją). Wątpliwość budzą też źródła (wystarczy spojrzeć na link do strony i konto na Twitterze).

4. Wiarygodne czy nie?

Niewiarygodne: tutaj sztuczka polega na sprawdzeniu źródeł i tego, czy istnieją jakiegokolwiek dowody na poparcie tych doniesień (w tym przypadku nie istnieją). Dobrze jest też sprawdzić informacje dwa razy, bowiem zmiana klimatu została naukowo udowodniona.

5. Prawda czy fałsz?

Prawda. Choć tytuł wydaje się nieprawdopodobny, w rzeczywistości to **prawdziwa historia**. Powyższy [film](#), opublikowany przez sekretarza stanu Rio de Janeiro ds. służby więziennej, pokazuje skazanego za handel narkotykami Clauvina da Silvę w momencie, gdy strażnicy więzienni zatrzymują go przebranego za młodą kobietę podczas próby ucieczki z więzienia.

Film został zamieszczony na YouTube przez oficjalny kanał **Global News**, stacji informacyjnej należącej do Canadian Global Television Network. Plakietka weryfikacyjna („ptaszek”) obok nazwy konta oznacza, że to najpewniej wiarygodne źródło.

2. ĆWICZENIE GRUPOWE I DYSKUSJA

PRZYGOTOWANIE

Ćwiczenie: klasa jest wciąż podzielona na małe grupy. Każda grupa powinna mieć co najmniej jeden smartfon.

PRZEBIEG

- Poproś uczniów, aby przejrzyli swoje zwyczajowe źródła informacji i poszukali pozycji lub publicznych wpisów z mediów społecznościowych (z pominięciem wiadomości osobistych lub prywatnych), które wydają im się dziwne, które uważają za szczególnie mylące lub które po prostu wydają się zbyt dobre, aby mogły być prawdziwe. Jednym słowem powinni szukać informacji, które budzą silne emocje i które dobrze zapamiętali właśnie z tego powodu. Każda grupa powinna znaleźć co najmniej dwie-trzy wiadomości, które mogłaby przedstawić klasie.
- Poproś uczniów, aby przedstawiając przykłady, wyjaśnili, jaki był ich zdaniem cel autora? Jeśli dostali wiadomość od kolegi – czy sądzą, że kolega był świadomy tego celu? Czy podzieliliby się tą informacją z innymi?

- Poprowadź krótką **dyskusję** na temat przyczyn wyboru dokonanego przez poszczególnych uczniów. Chodzi o wywołanie rozmowy o tym, w jaki sposób nasze utrwalone sądy i przekonania skłaniają nas do dzielenia się wiadomościami lub informacjami, które są z nimi spójne, bez weryfikowania prawdziwości lub treści takich przekazów. Dyskusja może doprowadzić do wniosku, że przed udostępnieniem informacji ważne jest zapoznanie się z nią i stwierdzenie, czy jest ona oparta na solidnych i wiarygodnych dowodach.

Propozycje pytań, które pomogą ożywić rozmowę:

- Dlaczego zdecydowaliście się udostępnić innym ten artykuł?
- Czy przeczytaliście artykuł w całości?
- Jaki jest Waszym zdaniem najmocniejszy argument zawarty w artykule?
- Czy uważacie, że artykuł jest zgodny z prawdą? Dlaczego?
- Czy gdybyście mieli odmienny pogląd, udostępnilibyście ten artykuł?
- Czy uważacie, że artykuł jest przekonujący dla osób, które nie podzielają takiego zdania? Dlaczego?
- **Opinia czy fakt?** Wyjaśnij różnicę między opinią a faktem.
- Teraz przejdź do **konceptji dezinformacji**. Pokaż (uproszczoną) definicję dezinformacji na prezentacji.

Dla przypomnienia – **definicja UE**: przez dezinformację rozumie się możliwe do zweryfikowania nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd informacje, tworzone, przedstawiane i rozpowszechniane w celu uzyskania korzyści gospodarczych lub wprowadzenia w błąd opinii publicznej, które mogą wyrządzić szkodę publiczną. Szkoda publiczna obejmuje zagrożenia dla procesów demokratycznych oraz dla dóbr publicznych takich jak zdrowie czy bezpieczeństwo obywateli Unii oraz środowisko. Dezinformacja nie obejmuje niezamierzonych błędów, satyry i parodii ani wyraźnie oznaczonych stronicznych wiadomości i komentarzy.

TREŚĆ: OPISY SLAJDÓW

6. Zaczyna się ćwiczenie

7. Nasze źródła informacji

Poproś uczniów, aby w źródłach informacji lub w mediach społecznościowych, z których zazwyczaj korzystają, znaleźli doniesienia czy inne publiczne posty (nie chodzi o prywatne wiadomości skierowane tylko do nich), które wydają im się dziwne, szczególnie mylące lub po prostu zbyt piękne, żeby były prawdziwe. Jednym słowem powinni szukać informacji, które budzą silne emocje i które dobrze zapamiętali właśnie z tego powodu. Każda grupa powinna znaleźć co najmniej jeden przykład, który mogłaby przedstawić reszcie klasy.

8. W jakim sensie dziwne?

Na tablicy zapisz najczęściej wykorzystywane przez klasę źródła informacji. Poproś uczniów, aby zastanowili się, dlaczego jedno źródło jest dla nich wiarygodne, a inne nie. Na przykład: Jest darmowe czy musieliście za nie zapłacić? Było łatwo czy trudno je znaleźć? Czy można ufać tym informacjom? Czy wiecie, kto napisał tekst?

Zapytaj też, dlaczego korzystają z tych źródeł i jakie są ich wady i zalety.

Poproś uczniów, by przyporządkowali swoje przykłady dziwnych wiadomości do jednej lub kilku z wymienionych kategorii.

Odwołaj się do zdjęć pokazanych na początku prezentacji – zapytaj uczniów, czy ostatnio natknęli się na jakieś dziwne informacje. W jakim sensie dziwne? Skąd pochodziły? Z jakiego rodzaju źródła? Dlaczego napisano ten tekst? Kto go napisał?

Jeśli któryś z uczniów będzie pamiętał szczegóły podejrzanych informacji, to świetnie. Wielu uczniów będzie miało jednak trudności z przypomnieniem sobie, gdzie widzieli daną wiadomość i kto ją napisał. Łatwiej zapamiętać wiadomość niż jej kontekst. Jeśli uczniowie nie przypominają sobie żadnych dziwnych informacji, będą mieli okazję poszukać ich w dalszej części ćwiczenia.

9. Opinia czy fakt?

Dokonaj rozróżnienia między opinią a faktem.

Czym jest fakt? Fakt to coś, co można sprawdzić i poprzeć dowodami.

Czym jest opinia? Opinia wynika z przekonania lub punktu widzenia. Nie opiera się na dowodach, które można sprawdzić. Niektórzy mogą pomyśleć, że jest odwrotnie. Poproś uczniów, aby przejrzyli artykuły i podkreślili fragmenty, które są opiniami, fragmenty, które są faktami pochodzącymi ze znanego źródła, i fragmenty, które wyglądają jak fakty, ale nie cytują źródeł. Zachęć klasę, aby podzieliła się swoimi wnioskami.

10. Co to jest dezinformacja?

Zapytaj uczniów, czy wiedzą, czym jest dezinformacja. Porównaj znalezione przez nich przykłady z definicją. Czy któryś z nich można określić jako dezinformację?

Jeśli nie, to co można uznać za dezinformację? (Na przykład nieprzyjemne informacje lub opinie, treści marketingowe, błędy lub nieporozumienia).

3. PREZENTACJA KOŃCOWA

PRZEBIEG

- Omów niektóre problemy związane z dezinformacją i podkreśl, że każdy może dać się nabrać, zwłaszcza kiedy:
 - w grę wchodzi silne uczucie (miłość, strach, nadzieja)
 - wiadomość pochodzi od kogoś, komu ufamy
 - komunikat jest zgodny z naszymi dotychczasowymi przekonaniem
- Świadomość istnienia dezinformacji i tego, że możemy stać się jej celem, to pierwszy krok, aby się przed nią chronić.

Weryfikacja faktów to dobry drugi krok. Ponieważ przypomina pracę detektywa, może sprawić uczniom prawdziwą frajdę. W większości przypadków proces weryfikacji informacji jest dość czasochłonny, ale uczniowie nie powinni się zniechęcać, gdyż często pewne cechy danej wiadomości dużo mówią o jakości przekazu.

- Wyjaśnij różnicę między fałszywą informacją a dezinformacją. *[Wykorzystanie tej treści zależy od grupy docelowej. Lepiej sprawdzi się ona w przypadku uczniów w wieku od 16 do 18 lat].*

- **Rozpoznawanie fałszywych informacji**

Wskazówki dotyczące weryfikacji faktów [zob. rysunek kompasu na prezentacji]:

- **Rozpoznawanie fałszywych informacji i trolli**

1. Jak można sprawdzić wiarygodność profilu w mediach społecznościowych?

Symbol zweryfikowanego konta: osoby publiczne i niektórzy inni użytkownicy zabiegają o to, aby ich konta na Twitterze oraz w innych mediach społecznościowych były oznaczone jako „zweryfikowane”. Pozwala to uniknąć podszywania się i niewłaściwego użycia.

Jeśli konto nie jest zweryfikowane, a wydaje się, że powinno być, najlepiej zachować ostrożność i sprawdzać dalej.

Historia konta: sprawdź historię publikowanych treści, sieć znajomych i obserwujących, „lajki” i inne wskazówki, aby zorientować się, czy konto zostało założone w określonym celu, np. udziału w debacie politycznej lub w celach reklamowych.

Sygnaly ostrzegawcze: konta z niewielką liczbą znajomych albo takie, które wyglądają jak boty; wiadomości opublikowane w jednym momencie; brak oryginalnej treści i wpisy udostępnione z innych kont.

2. Co to jest clickbaiting i jak go rozpoznać?

Clickbaiting (cyberprzynęta) oznacza zamieszczanie wyolbrzymionych lub nieuczciwych treści stworzonych z zamiarem skłonienia użytkowników do kliknięcia na link. Cechy tego rodzaju komunikatów to często:

- nagłówki pisane w całości wielkimi literami
- przesadny ton (np. „Z OSTATNIEJ CHWILI” lub „UDOSTĘPNIJ” wielkimi literami)
- niedokończone nagłówki

Wszystkie te zabiegi skłaniają nas do otwierania linków, co z kolei generuje dochód z reklam dla tych, którzy tworzą clickbait. Proceder ten może również służyć zbieraniu o nas danych, które następnie zostaną wykorzystywane do celów marketingowych lub innych.

3. Jak sprawdzić, czy dany obraz jest autentyczny, był wykorzystany gdzie indziej lub został przerobiony?

Wyszukiwarka „Grafika Google” to szybki sposób na sprawdzenie, w jaki sposób zdjęcie zostało udostępnione i w jakim kontekście. Wyszukiwanie obrazów odbywa się za pomocą pliku lub linku.

TREŚĆ: OPISY SLAJDÓW

11. Dlaczego dezinformacja to problem?

Wracamy do pojęcia opinii i faktów.

12. Dezinformacja może naprawdę wyrządzać szkody

Przykład szkodliwej dezinformacji.

13. Dezinformacja może zagrażać życiu ludzi

Przykład: z powodu błędnych porad zdrowotnych ludzie mogą nie poddać się leczeniu lub też zbagatelizować albo wyolbrzymić jakąś chorobę. Dobrym przykładem jest ta ilustracja dotycząca COVID-19.

16. „Fake news” (fałszywe informacje) Co to jest?

[Wykorzystanie tego slajdu zależy od grupy docelowej. Lepiej sprawdzi się on w przypadku uczniów w wieku od 16 do 18 lat.]

Dezinformacja to nie jedyny rodzaj informacji mogących zaszkodzić tym, w których są wymierzone. W rzeczywistości może ona mieć różne odcienie. Skupianie się na odróżnianiu prawdy od fałszu nie ma większego sensu. **W dezinformacji często jest jakaś część prawdy.** Przypadkowe błędy zazwyczaj nie są szkodliwe (choć mogą być).

O rozpowszechnianiu: dezinformacja może być rozpowszechniana celowo jako element strategii czy modelu biznesowego. Może być też rozpowszechniana bez złych zamiarów lub niechcący, np. z powodu braku dostatecznej wiedzy czy umiejętności korzystania z mediów.

Informacja wprowadzająca w błąd: fałszywa informacja rozpowszechniana niekoniecznie z zamiarem wprowadzenia w błąd. Przykład: zdjęcie użyte w innym kontekście może czasami nabrać zupełnie innego znaczenia. Czasami jest to celowe, czasami nie. Dezinformacja natomiast jest rozpowszechniana z wyraźnym zamiarem wprowadzenia w błąd i oszukania odbiorcy.

17. Prawda czy fałsz

Świadomość istnienia dezinformacji i tego, że możemy stać się jej celem, to już dobry pierwszy krok, aby się przed nią chronić.

18. Smutna, ale prawdziwa historia krowy Penki

Bułgarska krowa o imieniu Penka uciekła z domu i przypadkowo przekroczyła granicę z Serbią. Dwa tygodnie później właściciel Penki odebrał telefon od serbskiej policji. Policjanci zidentyfikowali Penkę po jej kolczyku (wszystkie krowy w UE muszą mieć taki kolczyk) i poinformowali właściciela, że może odebrać zgubę.

Kiedy jednak właściciel Penki chciał wwieźć ją z powrotem do Bułgarii, funkcjonariusze straży granicznej zażądali od niego dokumentów potwierdzających, że zwierzę jest zdrowe. Jest to standardowa procedura na granicach, kiedy ktoś chce wjechać do UE. Niestety właściciel Penki nie posiadał takich dokumentów, krowa znalazła się zatem w rękach władz bułgarskich. Penka została poddana kwarantannie i mogłaby nawet zostać uśpiona, gdyby stwierdzono u niej jakiegokolwiek choroby. Nie można jej było po prostu wpuścić do Bułgarii bez żadnych dokumentów: w ten sposób UE stara się zapobiegać rozprzestrzenianiu się niebezpiecznych chorób zwierzęcych, które mogą być przenoszone na ludzi.

Sprawę jako pierwsza nagłośniła jedna z bułgarskich organizacji ochrony praw zwierząt. Prasa międzynarodowa podchwyciła temat, publikując artykuły wyrażające oburzenie „brukselską biurokracją”. Historia Penki odbiła się również szerokim echem w mediach społecznościowych. W ciągu zaledwie kilku dni pojawiła się ona w setkach serwisów informacyjnych na całym świecie, zawsze przedstawiana w dokładnie taki sam sposób.

Penka wywołała efekt kuli śnieżnej. Jej przypadek pokazuje, w jaki sposób jeden niewinny incydent może doprowadzić do stworzenia narracji piętnującej biurokrację unijną, całkowicie ignorującą jednak faktyczne przyczyny kontroli na granicy.

Historia ta nie była do końca „fake newsem”, ale wprowadziła dezinformację, ponieważ wykorzystano ją do wypaczenia rzeczywistości ze względów politycznych i komercyjnych, przekształcając zwykłą kontrolę graniczną w ogólnoswiatową debatę antyunijną.

19. Kompas weryfikacji faktów

W większości przypadków proces weryfikacji informacji jest dość czasochłonny, ale uczniowie nie powinni się zniechęcać, gdyż często pewne cechy danej wiadomości dużo mówią o jakości przekazu. Rozpoznawanie fałszywych informacji: należy je podzielić na informacje wprowadzające w błąd i dezinformację (wyjaśnij różnicę!).

Wskazówki:

- Czytamy cały artykuł – czy treść odpowiada tytułowi? Jak można sprawdzić wiarygodność strony internetowej? Analiza URL: należy zawsze sprawdzać, czy to oryginalna strona czy też adres URL przerobiono, wprowadzając niewielkie zmiany w nazwie lub rozszerzeniu. Chodzi o to, żeby w roztargnieniu czy pośpiechu czytelnik tego nie zauważył. Strony szerzące dezinformację używają nieznacznie zmienionych nazw dobrze znanych źródeł informacji.
- Szukamy wiadomości na ten temat w internecie – czy inne źródła potwierdzają doniesienia?
- Czy wiadomo, jakiego rodzaju są to źródła?
- Sprawdzamy datę i autora: osoby publiczne w mediach społecznościowych często mają „zweryfikowane” konta, podobnie jak media i dziennikarze. Osoby pracujące w branży informacyjnej niejednokrotnie mają swoje strony internetowe czy inne publiczne profile, z których można dowiedzieć się więcej o nich i ich pracy.
- Sprawdzamy, czy zdjęcia nie wyglądają na dziwne lub przerobione. Jeśli tak, można skorzystać z wyszukiwania w serwisie Grafika Google.
- W ocenie informacji może przydać się uwzględnienie kontekstu: wyobraźmy sobie, że producent telefonów mówi nam, że sprzedaż wzrosła dwukrotnie. A teraz dodajmy do tego kontekst: to było w grudniu, w okresie świątecznym, w sklepach było dużo obniżek, więc kupienie telefonu było po prostu trochę tańsze. Można się było tego spodziewać, prawda? Podobnie dzieje się w przypadku debaty publicznej.

DODATKOWE ZASOBY

Definicja dezinformacji w różnych językach zawarta w sprawozdaniu [„Po czym poznać, że mamy do czynienia z fałszywymi informacjami, tzw. fake news”](#).

Gry internetowe poświęcone dezinformacji:

- Gra [Bad News](#) (kilka języków) i [Bad News dla dzieci](#) (mniej języków). Tworzenie własnych fałszywych informacji. Wersja standardowa – od 15 lat. Wersja dla dzieci – od 8 lat.
- [Fakescape](#) (CZ i EN). Gry uczące, jak „uciekać” przed fałszywymi informacjami. Na żądanie i za darmo dla nauczycieli. Od 13 lat.
- [Fakey](#) (EN). Gra ucząca umiejętności korzystania z mediów i objaśniająca sposoby interakcji z fałszywymi informacjami. Od 16 lat.
- [Escape Fake](#) ((DE i EN). Aplikacja do pobrania, w zabawny sposób ucząca umiejętności korzystania z mediów. Od 15 lat.
- [Millab](#) (EN, GE, AR, AZ). Zabawne gry dla młodzieży na temat rozpoznawania fałszywych informacji, trolli czy cybernękania. Od 12 lat.
- [Troll Factory](#) (EN). Gracze są trollami, które tworzą fałszywe informacje. Od 16 lat.

Wykazy organizacji weryfikujących fakty w wielu krajach UE

- [Poynter Institute](#)
- [Facebook](#)
- Unijna [grupa ds. walki z dezinformacją](#) i kampania [„Pomyśl, zanim udostępnisz”](#)